

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM
MATERYALLERİNİ KULLANIM SÜREÇLERİNDE İŞ BİRLİĞİ YAPMA
DURUMLARI**

*Collaborative Practices of Religious Culture and Ethics Teachers in the Use of
Instructional Materials*

TUNCAY CEYLAN

(Sorumlu Yazar)

Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Van, Türkiye

PhD., Ministry of National Education, Van, Türkiye

tuncyceyln@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7864-8999

EYUP ŞİMŞEK

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

Prof. Dr., University of Atatürk, Faculty of Theology, Department of Religious Education,

Erzurum, Türkiye

eyupsimsek@atauni.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-4393-7616

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 23.08.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 01.12.2023

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2023

Çalışma, Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK danışmanlığında Tuncay Ceylan tarafından Atatürk Üniversitesinde 2023 yılında tamamlanan "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Öğretim Materyallerini Kullanım Durumları" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Atıf | Cite as

Ceylan, Tuncay – Şimşek, Eyup. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Materyallerini Kullanım Süreçlerinde İş Birliği Yapma Durumları". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 177-196. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.2.02>

Ceylan, Tuncay – Şimşek, Eyup. "Collaborative Practices of Religious Culture and Ethics Teachers in the Use of Instructional Materials". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 9/2 (December 2023), 177-196. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.2.02>

İntihal | Plagiarism

Bu makalenin ön incelemesi alan editörü, içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

The preliminary review of this article was reviewed by the field editor and the content review was reviewed by two external reviewers using the double-blind peer-review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by scanning for similarity.

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Bu makale, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Lisansının hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Materyallerini Kullanım Süreçlerinde İş Birliği Yapma Durumları

Öz

Öğretim materyalleri, öğrencilerin öğrenmesini ve öğretmenlerin öğretmesini etkinleştirmek için kullanılan araç ve gereçlerdir. Öğretim materyalleri, diğer derslerde olduğu gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde de verimliliği artırmakta, somut, kalıcı, etkileyici, kolay ve ekonomik öğrenme ve öğretmeler sağlamakta, ilgi ve dikkatleri çekerek öğrencilerin derse katılımlarını artırmaktadır. Din öğretiminde öğretim materyallerinden beklenen yararların sağlanabilmesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin öğretim materyallerini etkili ve ilkeli bir şekilde kullanmalarına bağlıdır. Öğretim materyallerini etkili kullanım ilkelerinden biri öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde farklı kişi ve kurumlarla iş birliği yapmalarıdır. Bu ilke kapsamında öğretmenler, öğretim materyallerini tasarlarlarken, geliştirirken, hazırlarken veya kullanırken eğitim paydaşlarıyla iş birliği yapmalıdır. Bu ise öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumları araştırılarak konuyla ilgili ihtiyaç, eksiklik ve beklentiler ortaya konulabilir, olası problemlere ilişkin çözüm önerileri geliştirilebilir. Yapılan incelemede literatürde konuyla ilgili bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Bu da alan yazında bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda yapılan çalışmanın amacı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumlarını belirlemektir. Çalışma, konuyla ilgili ihtiyaç ve eksikliklere ışık tutarak literatüre katkı sağlayacağından önem arz etmektedir. Yanı sıra araştırma verileri katılımcı görüşleri ile araştırmacı gözlemleri bütünlüğünde elde edildiği için çalışma özgündür. Araştırma, nitel yöntemlerden durum çalışması desenine uygun tasarlanmıştır. Araştırma, amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen dokuz Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeniyle ve altı farklı ortaokulda yapılmıştır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ve gözlem formu kullanılmıştır. Toplanan verilere içerik analizi yapılarak temalar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler iki ana tema altında toplanmıştır. Bunlar, iş birliği yapılan kişiler/kurumlar ve karşılaşılan sorunlardır. İş birliği yapılan kişiler/kurumlar temasında, katılımcıların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleriyle, öğrencilerle, farklı branştan öğretmenlerle, okul idaresiyle, müftülük ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile materyal temin etmek, bilgi alışverişinde bulunmak ve izin almak amacıyla iş birliği yaptıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Sorunlar temasında, eğitim paydaşlarının iş birliğine ilgisiz kaldıkları ve az sıklıkta iş birliği yaptıkları tespit edilmiştir. Sonuç olarak katılımcıların eğitim paydaşlarından az sayıda kişi ve kurumla iş birliği yaptıkları, iş birliği yaptıkları kişilerin de çoğunlukla okul içi paydaşları olduğu belirlenmiştir. Bu durum katılımcıların okul dışı kişi ve kurumlarla iş birliği yapma tutum ve becerisi konusunda geliştirilmeye açık olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaptıkları iş birliği ise planlı, sistemli ve etkin olmayıp temin edilmek istenen materyallerin elde edilmesi ve materyallerin kullanıma hazırlanmasıyla sınırlı kalmıştır. Bu durum da öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma konusunda yeterli bilgi, ilgi ve beceriye sahip olmadıklarına işaret etmektedir. Bu kapsamda öğretmenlere materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma konusunda hizmet içi eğitimlerin alan uzmanları tarafından verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Öğretim Materyalleri, İş Birliği, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Öğretmen.

Collaborative Practices of Religious Culture and Ethics Teachers in the Use of Instructional Materials

Abstract

Instructional materials are tools and resources used to facilitate students' learning and teachers' teaching. In Religious Culture and Ethics classes, these materials, like in other subjects, enhance efficiency by providing tangible, lasting, engaging, easy, and cost-effective means of learning and teaching. They capture students' interest and attention, thus increasing their class participation. To realize the expected benefits of instructional materials in religious education, it depends on Religious Culture and Ethics teachers using these materials effectively and collaboratively. One of the principles for effective use of instructional materials is for teachers to collaborate with various individuals and institutions in the process of material utilization. This principle entails teachers collaborating with educational stakeholders when designing, developing, preparing, or using instructional materials. This collaborative effort is seen as an essential aspect of the material utilization process. Therefore, by examining the collaborative interactions of Religious Culture and Ethics teachers in the process of using instructional materials, we can reveal their needs,

deficiencies, and expectations on the subject and propose solutions for potential issues. Existing literature lacks research on this topic, indicating a gap in the field of literature. Hence, the goal of this study is to determine the collaborative situations of Religious Culture and Ethics teachers during the process of using instructional materials. This study is important as it provides insights into needs and deficiencies related to the subject. Additionally, the research data, obtained through both participant perspectives and researcher observations, is unique in its approach. The research was designed to align with qualitative methods, employing a case study pattern. It involved nine Religious Culture and Ethics teachers selected through purposive sampling and was conducted across six different secondary schools. The study utilized semi-structured interview forms and observation forms as data collection tools. The collected data underwent content analysis, and themes were deduced and interpreted. These themes were categorized into two main areas: individuals/institutions collaborated with and encountered problems. In the category of individuals/institutions collaborated with, participants were found to collaborate with various stakeholders, including Religious Culture and Ethics teachers, students, teachers from different fields, school administration, muftis, and the Directorate of Religious Affairs. They collaborated for purposes such as material procurement, information exchange, and obtaining permissions. In the problem category, it was determined that educational stakeholders showed indifference toward collaboration and engaged in such activities infrequently. Consequently, participants were found to collaborate with only a limited number of individuals and institutions among educational stakeholders, primarily within the school context. This suggests that participants are open to improving their attitudes and skills for collaborating with individuals and institutions beyond the school setting. The collaboration of the participants primarily focused on material procurement and preparation, and teachers were found to lack sufficient knowledge, interest, and skills for effective collaborative efforts in the material utilization process. In this context, it is recommended that experts in the field provide teachers with in-service training on collaborating in the process of material utilization.

Keywords: Religious Education, Instructional Materials, Collaboration, Religious Culture and Ethics, Teacher.

Giriş

Öğretim materyalleri, öğrencinin öğrenmesini sağlamak, öğretmenin öğretim işini kolaylaştırmak ve etkin bir öğretim yapmasını temin etmek amacıyla geliştirilmiş öğrenme ve öğretim yardımcılarıdır.¹ Eğitimde materyal kullanmak sistematik bir sürecin sonucudur. *Materyal kullanım süreçleri* olarak nitelendirilen bu süreçte materyaller önce tasarlanır, sonra tasarıma uygun geliştirilir ve en sonunda kullanılır.²

Diğer derslerde olduğu gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerinde de öğretim materyallerinin kullanımı önemli bir fonksiyona sahiptir. DKAB derslerinde soyut içeriklerin olması materyal kullanımını daha da gerekli kılmaktadır.³ Çünkü öğretim materyalleri din öğretiminin etkili bir şekilde yapılabilmesi için soyut içeriklerin somutlaştırılmasını, ders içeriklerinin daha basit, kalıcı, kolay, etkileyici, ekonomik bir şekilde öğretilmesini ve öğrenilmesini, öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini çekerek derse katılımlarının artırılmasını ve öğretmenlere zengin bir din öğretimi ortamı tasarlama fırsatını sağlamaktadır.⁴

Öğretim materyallerinin nitelikli bir din öğretimi sağlayabilmeleri DKAB öğretmenlerinin öğretim materyallerini etkili bir biçimde kullanmasına bağlıdır.⁵ Öğretmenlerin öğretim materyallerini etkili bir şekilde kullanması için ise materyali temin etme, amaca uygun kullanma, doğru zamanda kullanma,

¹ Sharon E. Smaldino vd., *Eğitim Teknolojileri ve Öğrenme Araçları*, çev. Asım Arı (Konya: Eğitim Yayınevi, 2015), 36; Cavit Binbaşıoğlu, *Öğretim Metodu ve Uygulama* (Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1974), 76; Tuğba Yanpar Yelken, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* (Ankara: Anı Yayınları, 2012), 9-10.

² Salih Uşun, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı-Tasarım-Seçim-Geliştirme-Kullanım-Yöntem-Değerlendirme-* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 239; Süleyman Sadi Seferoğlu, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011), 26-27; Yelken, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, 164.

³ Ahmet Koç, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim-Öğrenme Sürecine İlişkin Yeterlikleri", *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*, ed. Recep Kaymakcan vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2011), 535.

⁴ Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri* (Ankara: Gün Yayıncılık, 1997), 159; Mehmet Korkmaz, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 86-91; Adem Güneş, *Din Öğretimi Materyalleri* (İstanbul: Dem Yayınları, 2019), 17-18.

⁵ M. Şevki Aydın, *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996), 91-92; Korkmaz, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, 74.

öğrenciyi aktifleştirme, farklı materyalleri birlikte kullanma gibi çeşitli ilkeler belirlenmiştir.⁶ Öğretim materyallerini etkili kullanmayla ilgili belirlenen önemli ilkelerden biri de öğretmenlerin öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde farklı kişi ve kurumlarla iş birliği yapmasıdır.⁷ Kelime olarak iş birliği, “çalışma ortaklığı” ve “bir işin çeşitli kişilerce yapılması” anlamlarına gelmektedir.⁸ Eğitsel açıdan ise iş birliği, bir problemi çözmek veya bir görevi yerine getirmek amacıyla ortak bir amaçla ve birlikte çalışma yoluyla öğrenme öğretme⁹ ve/veya nitelikli öğrenme öğretme süreçlerini oluşturmak için yapılan birlikteliklerdir.¹⁰ Bu bağlamda öğretim materyalleri açısından iş birliği, nitelikli öğrenme ve öğretmelerin sağlanması amacıyla öğretmenlerin öğretim materyallerini tasarlama, geliştirme veya kullanmayla ilgili bir görevi yerine getirmek ya da materyal temin edememek, materyali etkili ve verimli kullanmamak gibi bir problemi çözmek için çeşitli kişi ve kurumlarla etkileşim kurmaları, birlikte çalışma anlayışıyla iş ortaklığı yapımları olarak değerlendirilebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen DKAB öğretmeni özel alan yeterlik göstergelerinden biri de öğretmenlerin öğretim materyalleriyle ilgili iş birliği yapmasıdır. Buna göre DKAB öğretmenleri uygun öğretim materyallerini ve kaynaklarını geliştirme ve kullanmayla ilgili bilgi ve deneyimlerini meslektaşlarıyla paylaşmalı, bu konuda meslektaşlarıyla, çeşitli kurum ve uzmanlarla iş birliği yapmalıdır.¹¹ Uluslararası Eğitimde Teknoloji Derneği (ISTE) de öğretmenlerin öğretim materyallerini etkili kullanmaları amacıyla ‘önder, kolaylaştırıcı, tasarımcı, analist’ olma gibi bazı yeterlik standartları belirlemiştir. ISTE’nin belirlediği standartlardan biri de öğretmenlerin “ortak çalışan”, yani “iş birliği” yapan eğitimciler olmasıdır. Bu kritere göre öğretmenler, öğretim materyallerini kullanmak, keşfetmek, paylaşmak ve sorunları çözmek amacıyla meslektaşları, uzmanlar ve öğrencilerle iş birliği yapabilmeli, bunun için plan yapıp zaman ayırabilmelidir.¹² Çünkü öğretmenlerin eğitim paydaşlarıyla yapacağı iş birliği ile öğrenme öğretme ortamında ortak başarı, sorumluluk ve aidiyet duygusu geliştir, eğitim paydaşları arasında etkileşim ortamı ve biz anlayışı oluşur, sorun çözme yeteneği gelişir, farklı bakış açıları ortaya çıkar ve imkânların eğitimsel amaçla kullanılması imkânı artar.¹³

Öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapması yapılacak öğrenim ve öğretimlerin niteliğini artırmakta¹⁴ ve bu süreci kolaylaştırmaktadır. Buna karşın öğretmenlerin iş birliği yapmayıp bu süreci öğretmen merkezli bir anlayışla sürdürmeleri ise materyallerden beklenen yararların sağlanamamasına, emek, maliyet ve zaman kaybına neden olabilmektedir.¹⁵ Bu kapsamda DKAB öğretmenlerinin öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapma tutumları, iş birliği yaptıkları kişiler ve nasıl iş birliği yaptıkları tespit edilebilir; konuyla ilgili ihtiyaç ve beklentiler belirlenebilir, olası problemlere yönelik çözüm önerileri geliştirilebilir. Böylece etkili bir din öğretiminin yapılmasına katkı sağlanabilir.

Materyal tasarlama, geliştirme, hazırlama ve kullanma süreçlerinde öğretmenlerin farklı kişi veya kurumla iş birliği yapımları, onların materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumu olarak nitelendirilmektedir.¹⁶ Bu çerçevede DKAB öğretmenlerinin öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumlarıyla ilgili bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Literatürde DKAB öğretmenlerinin

⁶ Kamuran Çilenti, *Eğitim Teknolojisi (Kavramlar Araç ve Yöntemler Merkezler)* (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1979), 128-131; Cevat Alkan, *Eğitim Teknolojisi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2005), 120-130; Enver Tahir Rıza, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları* (İzmir: Anadolu Matbaası, 1997), 56-63.

⁷ Alkan, *Eğitim Teknolojisi*, 150; Rıza, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları*, 65.

⁸ *Türk Dil Kurumu Sözlük*, “İş Birliği” (Erişim 19 Aralık 2022).

⁹ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009), 50.

¹⁰ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), 486-489.

¹¹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri* (Ankara: MEB, 2008), 221-236.

¹² International Society for Technology in Education (ISTE), “Standards Teachers” (Erişim 19 Aralık 2022).

¹³ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 486-489; Savaş Büyükkaragöz - Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metotları Öğretimde Planlama Uygulama* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 1999), 78; Bilgin - Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 139-141.

¹⁴ Zülfü Demirtaş, “Okul Kültürü ile Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki”, *Eğitim ve Bilim* 35/158 (26 Ekim 2010), 10-11.

¹⁵ Cevat Alkan, *Eğitim Ortamları (Kavramlar Süreçler Araçlar Gereçler Planlama Organizasyon Yönetim Kullanma)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979), 156-158; Rıza, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları*, 53; Nazmi Şimşek, *Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002), 28-29.

¹⁶ Walter A. Wittithe - Charles F. Schuller, *Görsel-İşitsel Araçlar*, çev. İlhan Özdemir (İstanbul: Milli Eğitim Basıevi, 1979), 14-17.

öğretim materyallerini kullanımlarıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹⁷ Bu çalışmalarda öğretmenlerin öğretim materyallerini kullanım yeterlikleri, kullanım nedenleri, nasıl kullandıkları, nereden temin ettikleri gibi çeşitli konular incelenmiş, fakat öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumları ele alınmamıştır. Oysaki DKAB öğretmenlerinin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumları da araştırılarak öğretmenlerin materyal kullanım durumları bütüncül bir şekilde değerlendirilebilir, konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalara bilimsel veriler sunulabilir ve bu şekilde etkili bir din öğretimi sürecinin tasarlanmasına katkı sağlanabilir. Bu amaçla yapılan çalışmanın problem cümlesini şöyle belirtebiliriz: *DKAB öğretmenlerinin dijital veya klasik öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumları nasıldır?*

Çalışmanın amacı DKAB öğretmenlerinin öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumlarını ortaya koymaktır. Daha sonra mevcut durumla ilgili ihtiyaç ve beklentilere değinilmesi hedeflenmiştir. Çalışma, konuyla ilgili araştırma yapacak araştırmacılara, öğretim materyalleriyle ilgili öğretmen ihtiyaçlarına yönelik yapılacak çalışmalara ve eğitime, katılımcı görüşlerine ve araştırmacı gözlemlerine dayalı veriler sunduğu için önemlidir.

1. Yöntem

1.1. Desen

Araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bir nitel yaklaşım olan durum çalışması deseni, araştırılan durumla ilgili farklı veri toplama araçları kullanılarak durumun derinlemesine incelenmesini, betimlenmesini ve tema oluşturulmasını sağlamaktadır.¹⁸ DKAB öğretmenlerinin materyal kullanım süreçlerinde iş birliğiyle ilgili faaliyetleri araştırma durumu olarak belirlenmiş, bu durumla ilgili veriler görüşme ve gözlem yöntemleriyle toplanmış ve temalar betimlenmiştir.

1.2. Çalışma Grubu

Çalışma problemini en iyi biçimde belirlemek¹⁹ ve bulgularda çeşitliliği ortaya koymak için araştırmada amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır.²⁰ Bu kapsamda araştırma, DKAB öğretmenlerinin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumlarını belirlemeye yardımcı olacak ve bulgularda farklılığı sağlayacak cinsiyet, yaş ve öğrenim açısından farklı özelliklere sahip Bitlis merkezdeki dokuz DKAB öğretmeniyle yapılmıştır. Creswell durum çalışmalarında verilerin doygunluğa ulaşması ve yeni bakış açılarının oluşmaması durumunda veri toplama sürecinin durdurulması gerektiğini, incelenen durumun büyüklüğüne göre ise araştırmanın bir veya birkaç kişiyle ya da grupla yapılabileceğini belirtmiştir.²¹ Buna göre araştırmada tek bir durum araştırıldığı ve verilerin birbirini tekrar ettiği tespit edildiği için dokuz DKAB öğretmenin örneklem büyüklüğü için yeterli olduğu kanaatine varılmıştır. Çalışma grubundaki öğretmenlere kod isim verilerek (Ö1, Ö2, Ö3...), bunlara ait bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubu

¹⁷ Aydın, *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları*, 90-92; Şuayip Özdemir, "Ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Öğretmenlerin Yardımcı Ders Araç ve Gereçleri Kullanma Durumu", *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri Sempozyumu*, ed. Ali Toksarı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 1998), 166-188; Muhammed Emin Yaşlı, *Ortaöğretim Kurumları 9. ve 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Nitelikli Materyal ve Verimliliğe Olan Etkisi (Konya İl Merkezi Örneği)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 81-102; Rıdvan Demir, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Derslerde Araç-Gereç Kullanma Bilgi ve Alışkanlıkları (Adana Örneği)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 53-78; Mustafa Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin DKAB Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama ve Kullanma Durumu* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 70-160; Adem Güneş, "DKAB Dersinde Teknolojik Materyal Kullanımı ve DKAB Öğretmenlerinin Teknolojik Materyal Kullanma Eğilimleri (Gaziantep İli Örneği)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Haziran 2012), 479-506.

¹⁸ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, ed. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018), 97.

¹⁹ John W. Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, ed. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap Yayınlar, 2017), 189.

²⁰ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 156-157.

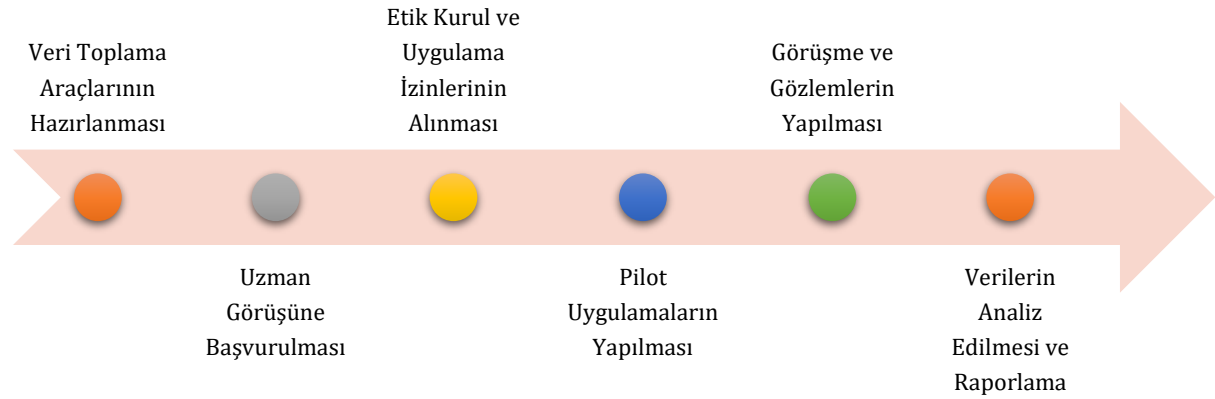
²¹ Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 189.

	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9
Cinsiyet	Kadın	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek	Kadın	Kadın	Erkek
Yaş	25-30	35-40	30-35	30-35	40-45	35-40	40-50	25-30	25-30
Lisans	İlahiyat	İlahiyat DKAB Bölümü	Eğitim DKAB Bölümü	İlahiyat	İlahiyat	İlahiyat	İlahiyat İLİTAM	İlahiyat	İlahiyat DKAB Bölümü
Lisansüstü	Yüksek Lisans		Yüksek Lisans		Doktora				

1.3. Veri Toplama Araçları ve Süreçleri

Veri toplama araçları ve süreciyle ilgili izlenen yol aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Süreci

Araştırmada bir veri toplama aracının zayıflığını gidermek, her veri aracının güçlü yönlerinden yararlanmak ve araştırma problemiyle ilgili derin bir anlayış sunmak için görüşme ve gözlem veri toplama yöntemleri birlikte kullanılmıştır.²² Araştırmanın yapılması için etik kurul izni Atatürk Üniversitesinden ve uygulama izni ise Bitlis Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. Kasım ve Aralık 2021'de görüşme ve gözlemler yapılmıştır.

Araştırma problemi hakkında ayrıntılı bilgi toplama esnekliği sağladığı için öğretmenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.²³ Bu amaçla öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumlarına ilişkin bir taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Taslak görüşme formu için iki din eğitimi bilimi öğretim üyesi, bir ölçme uzmanı ve bir dil uzmanının görüşüne başvurulmuş, uzman önerileri doğrultusunda formda değişiklikler yapılmıştır. Sonra iki DKAB öğretmeniyle görüşülüp pilot uygulama yapılmış ve forma son şekli verilmiştir. Çalışma grubuyla görüşmeler yüz yüze yapılmış, veri kaybını önlemek için katılımcıların rızası alınarak ses kaydı yapılmıştır.

Öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumlarını gerçek yaşam koşullarında gözlemlemek için dışarıdan/katılımlı olmayan gözlem yapılmıştır.²⁴ Buna göre araştırmacı, öğretmenlerin okullarında/sınıflarında gözlemler yapmış, elde ettiği verileri hazırladığı gözlem formuna kaydetmiştir. Hazırlanan taslak gözlem formu önce bir ölçme ve iki din eğitimi bilimi uzmanının görüşlerine sunulmuş, daha sonra iki hafta sekiz DKAB öğretmenin derslerinde pilot gözlemler yapılmış ve gözlem formuna son şekli verilmiştir. Öğretmenler altı hafta ve haftada bir ders saati olmak üzere Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6 ve Ö7 altı ders, Ö8 ve Ö9 de üç ders şeklinde toplam 48 ders saatinde okulda/sınıfta gözlemlenmiştir. Çalışma problemini detaylıca analiz etmek için de gözlemler altı ortaokulla sınırlandırılmıştır.

²² Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 92-102.

²³ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), 120-128.

²⁴ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 166-167.

1.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerini çözümlemek için içerik analizi kullanılmıştır.²⁵ Bu kapsamda görüşme ve gözlem verileri transkript yapılarak bilgisayara kaydedilmiş, veriler okunup kodlanmış, kodlardan temalara ve alt temalara/kategorilere ulaşılmıştır. Temalar ise şekillerle sunulmuştur.

Temalarla ilgili bulguları desteklemek için katılımcıların görüşleri doğrudan ve/veya dolaylı alıntılarla verilmiştir. Gözlem verileri betimsel bir şekilde sunularak temalarla ilgili görüşme verileri çözümlenmiş, elde edilen bulgular yorumlanmış ve literatürle karşılaştırılmıştır.

1.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerliği ve güvenirliliğini sağlamak amacıyla kullanılan stratejiler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 2: Kullanılan Geçerlik ve Güvenirlik Stratejileri

Çalışmanın geçerliğini sağlamak için farklı veri toplama yöntemleriyle (görüşme, gözlem) veri kaynağında çeşitleme ve uzman görüşü alınarak da uzman incelemesi stratejileri kullanılmıştır.²⁶ Çalışmanın güvenirliliği için ise araştırma süreci tümüyle açık bir şekilde sunulmuştur.²⁷

2. Bulgular

Veriler üzerinde yapılan analizlerde iki ana temaya ulaşılmıştır. Temalar şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 3: Temalar

²⁵ Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 197-200; Ranjit Kumar, *Araştırma Yöntemleri*, ed. Ömay Çokluk (Ankara: Edge Akademi Yayınları, 2011), 299-300.

²⁶ Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 250-253.

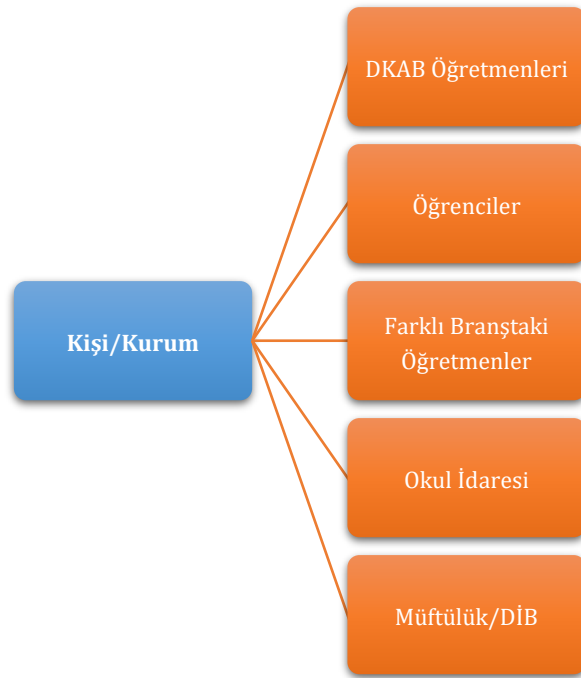
²⁷ Kumar, *Araştırma Yöntemleri*, 198.

Ulaşılan temalar, öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yaptığı kişiler/kurumlar ve iş birliğiyle ilgili sorunlar olarak belirlenmiştir. Bulgular, ulaşılan tema ve ilişkili alt temalar başlığında aşağıda incelenip yorumlanmıştır.

2.1. Öğretmenlerin İş Birliği Yaptığı Kişiler/Kurumlar

DKAB öğretmenlerinin materyal kullanım süreçlerinde farklı kişi ve kurumla iş birliği yapması öğretmenlere zaman, emek ve maliyetten tasarruf sağlamanın yanı sıra etkili bir din öğretimi hazırlama fırsatı sunmaktadır. Çalışma grubunun materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yaptığı kişi ve kurumlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 4: Öğretmenlerin İş Birliği Yaptığı Kişiler/Kurumlar

Yukarıdaki şekilde de gösterildiği gibi katılımcılar farklı kişi ve kurumla iş birliği yapmıştır. Bulgularda katılımcıların büyük çoğunlukla okulun iç paydaşlarıyla iş birliği yapması dikkat çekicidir. Katılımcılar, öğretim materyalleriyle ilgili okulun iç paydaşlarından DKAB öğretmenleri, öğrenciler, farklı branştan öğretmenler ve okul idaresiyle materyal paylaşımında bulunarak, materyal geliştirme, iyileştirme ve kazanımlara uygun materyal hazırlama konusunda fikir alışverişinde bulunarak iş birliği içerisine girmiştir. Katılımcıların bir kısmı ise okulun dış paydaşlarından müftülük ve Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) kurumlarıyla materyal temin ederek iş birliği yapmıştır. Araştırmada ulaşılan bu bulgu, literatürdeki kimi araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Altıntaş'ın DKAB öğretmenleri örnekleminde yaptığı bir araştırmada da katılımcıların öğrenme öğretme süreçlerinde okul içi paydaşlarından öğretmenler, öğrenciler ve okul idaresiyle iş birliği yaptıkları, okul dışı kurum ve kuruluşlarla ise iş birliği içerisine girmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.²⁸

Çalışma grubunun öğretim materyalleriyle ilgili eğitim paydaşlarıyla nasıl bir iş birliği yaptığı aşağıda alt tema/kategori başlıklarında incelenmiştir.

2.1.1. DKAB Öğretmenleri

Öğretmenler meslektaşlarıyla iş birliği yaparak onlardan materyal temin edebilir, meslektaşlarının materyal temin etmelerine yardımcı olabilir, birlikte materyal tasarlayıp geliştirebilir, bilgi ve tecrübe

²⁸ Muhammed Esat Altıntaş, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel Bir Araştırma", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (30 Aralık 2016), 343-349.

alışverişinde bulunabilirler.²⁹ Böyle bir iş birliği zaman, emek ve maliyetten tasarruf sağlayarak öğretmenlerin işleri kolaylaştırmaktadır.³⁰

Araştırmada çalışma grubunun öğretim materyalleriyle ilgili özellikle DKAB öğretmenleriyle iş birliği yaptığı belirlenmiştir. Katılımcılar, çoğunlukla kendi okulundaki DKAB öğretmenleriyle iş birliği yapmanın yanı sıra farklı okullarda çalışan DKAB öğretmenleriyle de iş birliği yapmışlardır. Katılımcıların kendi okullarındaki DKAB öğretmenleriyle daha çok iş birliği yapmalarının nedeni, zaman birlikteliklerinin fazla olması, ortak mekânda bulunmaları, aynı öğrenci grubuyla çalışmaları, iletişim ve etkileşimlerinin daha yoğun olması şeklinde sıralanabilir. Bu nedenler bazı katılımcıların görüşlerine yansımıştır. Örneğin Ö8 okulundaki DKAB öğretmeniyle iş birliği yapma nedenini şöyle dile getirmiştir: *“Sadece kendi okulumdaki zümremlerle iş birliği yapıyorum. Çünkü okulda her zaman birlikteyiz, bir sorun olduğunda hemen yardımcı olabiliyoruz birbirimize. Ayrıca aynı okulda aynı öğrencilere ders anlatıyoruz, imkânlarımız da aynı, imkânsızlıklarımız da.”* Öğretmenlerin aynı okulda çalışmaları birbirleriyle eğitimsel etkileşimi artırdığı anlaşılmaktadır. Bu durum ise öğretim materyalleri konusunda öğretmenler arasında iş birliği imkânını geliştirmiştir.

Çalışma grubunun DKAB öğretmenleriyle yaptığı iş birliği materyal temin etmek ve materyallerle ilgili fikir alışverişinde bulunmak şeklinde gerçekleşmiştir. Aynı okulda çalışan DKAB öğretmeniyle materyal temin etmek için yaptığı iş birliğini Ö9 *“Mesela ders kitabımı evde unutunca zümremden onun kitabını alıyorum.”* Ö7 *“Öğrencilere hac konusunu anlatacaktım. İhramın ne olduğunu ve nasıl giyildiğini öğrencilere göstermek istedim. Okulumdaki zümrem yanındaydım. Yanındaki ihramı alıp derste kullandım.”* şeklinde dile getirmiştir. Ö6 da farklı okulda çalışan DKAB öğretmenleriyle materyal paylaşımında bulunarak yaptığı iş birliğini *“Okulumuzun yanındaki İmam Hatip ortaokulunda çalışan DKAB öğretmeniyle kullandığımız materyalleri paylaşıyoruz.”* biçiminde açıklamıştır. Hazırladığı materyalleri geliştirmek amacıyla DKAB öğretmenleriyle bilgi alışverişinde bulunarak iş birliği yaptığını Ö7 şöyle belirtmiştir: *“Hazırladığım materyallerin eksik bir yönü var mı, nasıl daha güzelleştirebilirim? diye din kültürü öğretmenlerine bazen danışırım.”* Ö4 de hazırladığı materyaller hakkında DKAB öğretmenlerinin görüşünü aldığı şöyle örneklendirmiştir: *“Üzerinde kötü alışkanlıkların yazıldığı karton kâğıtlardan şapkalar hazırladım. Bunları birkaç tane din kültürü öğretmeni arkadaşşıma gösterdim. Önerilerini aldım. Bana bunları renkli yaparsam daha güzel olacağını söylediler. Ben de renkli yaptım. Gerçekten şapkalar daha dikkat çekti.”* Bazı katılımcılar ise internette aldıkları hazır materyallerle ilgili DKAB öğretmenlerinin görüşüne başvurmuştur. Ö3 internette indirdiği videonun öğrencilere uygunluğuyla ilgili bir DKAB öğretmenin fikrini aldığı şöyle dile getirmiştir: *“Hz. İsa'nın hayatını konu edinen bir videoyu internette buldum. Fakat bunu öğrencilere izletme konusunda biraz tereddüt ettim. Acaba yanlış bilgi içeriyor mu diye. Videoyu bir din kültürü öğretmeni arkadaşşıma izlettim. O da uygun olduğunu söyleyince ben de öğrencilerime izlettim. Gerçekten de güzel bir sonuç aldım.”* Katılımcıların öğretim materyalleri konusunda DKAB öğretmenleriyle iş birliği yapmaları, ihtiyaç duydukları materyallerin sağlanmasına, hazırladıkları materyallerin geliştirilmesine ve hazır materyallerin etkili bir şekilde kullanılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca yapılan iş birliği öğretmenlerin öğretim işini de kolaylaştırmıştır. Bu durum ise öğretmenlerin meslektaşlarıyla iş birliği yapmalarının olumlu sonuçlarından sayılmaktadır.³¹

Okullarda yapılan gözlemlerde iki katılımcının öğretim materyali ihtiyacını gidermek için okulundaki DKAB öğretmeniyle iş birliği yaptığı tespit edilmiştir. Gözlemlerde Ö2'nin okulundaki DKAB öğretmeninden bir kaynak kitabı temin ettiği, Ö9'un ise aynı okulda görev yapan Ö8'den Kâbe maketini teneffüste temin ederek derste kullandığı görülmüştür. Araştırmadaki bu bulguları destekler nitelikte Altıntaş'ın yaptığı araştırmada da DKAB öğretmenlerinin kendi zümrelerindeki öğretmenlerle iş birliği yaptığı sonucuna

²⁹ Salih Bolat, “Eğitim Örgütlerinde İşbirliği”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 8/8 (Eylül 1996), 505-512.

³⁰ Korkmaz, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, 75.

³¹ Aysen Bakioğlu, “Lider Öğretmen”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 10/10 (Ekim 1998), 11-19.

ulaşmıştır.³² DKAB öğretmenlerinin öğretim materyalleriyle ilgili süreçlerde kendi branşlarındaki öğretmenlerle iş birliği yapmaları önemsenmektedir.³³ Çünkü benzer pedagojik eğitimden geçen ve benzer derslere giren öğretmenler, materyal kullanım süreçlerinde birbirlerini destekleyerek öğretim sürecini kolaylaştırabilir ve öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde olumlu bir etki bırakabilirler.

Çalışma grubu materyal kullanım süreçlerinde özellikle DKAB öğretmenleriyle iş birliği yapmayı farklı nedenlerle açıklamıştır. Bazı katılımcılar DKAB öğretmenleriyle yaptığı iş birliğini öğretmenlere duyduğu güven duygusuna dayandırmıştır. Örneğin bu durumu Ö5 “*Güvendiğim için zümremle iş birliği yapıyorum.*” Ö8 ise “*Okulumdaki din kültürü öğretmenin beni yanıltmayacağına inanıyorum. Materyal konusunda kendisini geliştirmiş biri.*” şeklinde dile getirmiştir. Araştırmadaki bu bulguyu destekler mahiyette çalışmalar bulunmaktadır. Cerit’in sınıf öğretmenleri üzerinde yaptığı bir araştırmada da öğretmenlerin birbirleriyle iş birliği yapmalarının önemli nedenlerinden birinin birbirlerine duydukları güven duygusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁴ Güven duygusu, iş birliğinin gerçekleşmesi için önemli bir etkidir. Çünkü iş birliği, taraflar arasında sorumluluk, iletişim, etkileşim, kaynak paylaşımı, zaman ve enerji harcamayı gerekli kıldığı için iş birliği yapacak paydaşlar arasında güven duygusunun olması gerekir.³⁵ Bu bağlamda çalışma grubunun DKAB öğretmenlerine güvendiği için onlarla iş birliği yapması, öğretmenler arasında güven duygusunun geliştiğine işaret etmektedir.

Bazı katılımcılar ortak derslere girdikleri için DKAB öğretmenlerinin kendilerine fikir zenginliği kattığını, bu nedenle de onlarla iş birliği yaptığını belirtmiştir. Örneğin bu konuda Ö8 “*Din kültürü öğretmenleriyle aynı derslere giriyoruz, derslerde benzer materyalleri kullanıyoruz. İster istemez materyal konusunda fikir veriyoruz birbirimize.*” Ö3 ise “*Yaptığım materyalin eksik yönünü ben fark edemiyordum. Bu nedenle aynı branştan olduğumuz için en azında bir iki din kültürü öğretmenine yaptığım materyalleri gösteriyordum. Çünkü diğer öğretmen farklı bir bakış açısı söyleyebiliyor. Farklı bakış açıları da materyal üzerinde olumlu etki yaratıyor.*” demiştir. Bu görüşme verilerine göre katılımcılar, hazırladıkları materyallere farklı açılardan baktığı ve eksikliklerini tamamladığı için DKAB öğretmenleriyle iş birliği yapmışlardır. Aynı derslere girip aynı konuları işlemek öğretmenler arasında bilgi, tecrübe ve materyal paylaşımı ve iş birliği için önemli fırsatlar sunmaktadır.³⁶ Çalışma grubu da materyal kullanım süreçlerinde DKAB öğretmenleriyle bilgi, tecrübe ve materyal paylaşımında bulunarak iş birliği yapmıştır. Bu durum da çalışma grubunun DKAB öğretmenleriyle iş birliği yaparak aynı derslere girmenin verdiği fırsattan yararlanmaya çalıştığı şeklinde değerlendirilebilir.

2.1.2. Öğrenciler

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda yapılandırmacı öğrenme modelini destekleyen öğrenci merkezli öğrenmeye vurgu yapılmaktadır.³⁷ Yapılandırmacı öğrenmede öğrencilerin kendi öğrenmelerini oluşturmaları için materyal kullanım süreçlerine de aktif katılımları öngörülmektedir. Bu süreçte öğretmenler ise öğrencilerle iş birliği yapıp onlara rehberlik etmelidir.³⁸ Buna göre öğretmenler, öğrencilerle birlikte öğretim materyali temin etmeli, tasarlamalı, hazırlamalı, materyalleri kullanırken öğrencilerin de kullanmasına imkân sunmalı ve kullandıkları materyalleri değerlendirmelidirler.³⁹

³² Altıntaş, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel Bir Araştırma”, 345.

³³ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri*, 221-236.

³⁴ Yusuf Cerit, “Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri İle İşbirliği Yapma Düzeyleri Arasındaki İlişki”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22/2 (01 Ağustos 2009), 652.

³⁵ Cerit, “Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri İle İşbirliği Yapma Düzeyleri Arasındaki İlişki”, 652.

³⁶ Cerit, “Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri İle İşbirliği Yapma Düzeyleri Arasındaki İlişki”, 652.

³⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri*, 221-236.

³⁸ Bünyamin Yurdakul, “Yapılandırmacılık”, *Eğitimde Yeni Yönelimler*, ed. Özcan Demirel (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010), 41; Eda Erdem, *Program Geliştirmede Yapılandırmacılık Yaklaşımı* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 49-56.

³⁹ Çilenti, *Eğitim Teknolojisi*, 128-131; Süleyman Doğdu - Zülfikar Arslan, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Eğitim Araç Gereçleri* (Ankara: Tek Işık Baskı, 1993), 353-354; Korkmaz, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, 73-74.

Araştırmada çalışma grubunun öğretim materyalleriyle ilgili öğrencilerle iş birliği yaptığı belirlenmiştir. Görüşmelerde katılımcılar pano hazırlatma ve bazı malzemeleri okula getirme konusunda öğrencilere rehberlik ederek onlarla iş birliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Örneğin Ö1 sınıf panosu konusunda öğrencilerle iş birliği yaptığını şöyle açıklamıştır: “*Öğrencilerden Hz. Peygamberin yaşadığı yerler ve bilinen 40 hadisiyle ilgili bir pano hazırlamalarını istiyorum. Öğrencilere panoyu nasıl süsleyeceklerini, hangi resimleri, fotoğrafları kullanacaklarını söylüyorum.*” Öğrencilerden çeşitli malzemeleri istediğini Ö6 şöyle belirtmiştir: “*Hac uygulaması için öğrencilerden ihram, başörtüsü, renkli karton kâğıtlar gibi bazı malzemeleri getirmelerini, maket yapmalarını istiyorum.*” Ö4 de öğrencilerden materyal temin etmek için iş birliği yaptığına şu örneği vermiştir: “*Öğrencilere namaz uygulamasını göstermek için onlardan namazlık, başörtüsü, takke getirmelerini isterim.*” Gözlemlerde de bazı katılımcıların, derste kullanacakları malzemeleri öğrencilerin getirmelerini sağlayarak onlarla iş birliği yaptıkları tespit edilmiştir. Örneğin gözlem yapılan bir derste Ö8 namaz uygulamasını öğrencilere göstermek için öğrencilerin namazlık, tespih, takke, başörtüsü gibi bazı malzemeleri getirmelerini sağlamıştır. Yine Ö2'nin meleklerin özellikleriyle ilgili sınıf panosuna astığı görselleri ve renkli kâğıtları öğrencilerden temin ettiği gözlemlenmiştir.

Bu verilerden de tespit edilebileceği gibi çalışma grubu öğrencilerin hazırlamalarını veya okula getirmelerini istediği öğretim materyalleriyle ilgili onlara rehberlik ederek öğrencilerle iş birliği yapmıştır. Fakat öğretim materyallerinin etkili bir şekilde kullanılmaları için öğretmenlerin sadece öğretim materyallerinin temin edilmesi süreçlerinde değil, aynı zamanda materyallerin tasarlanması, geliştirilmesi ve kullanılması süreçlerinde de öğrencilerle iş birliği yapmaları, öğrencileri aktifleştirmeleri ve öğrencilere rehberlik etmeleri gerekir.⁴⁰ Oysaki gözlemlerde öğretmenlerin derslerini çoğunlukla kendi anlatımlarıyla geçirdikleri, derste öğretim materyallerini kullanırlarken öğrencilerle iş birliği yapmadıkları, materyalleri büyük çoğunlukla öğretmenlerin kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu durum da kullanılan öğretim materyallerinin etkisinin azalmasına, öğrencilerin motivasyonlarının düşmesine, derste pasif kalmalarına ve dikkatlerinin dağılmasına neden olmaktadır.⁴¹

2.1.3. Farklı Branştaki Öğretmenler

DKAB öğretmenlerinin yalnızca kendi branşındaki öğretmenlerle değil, farklı branştaki öğretmenlerle de iş birliği içerisinde olmaları beklenmektedir.⁴² Öğretmenler arasındaki iş birliği, profesyonel gelişim için önemli bir fırsat olup farklı perspektiflerden faydalanma imkânı sağlar. Çünkü her öğretmenin farklı bir uzmanlık alanı ve deneyimi vardır. Araştırmada bazı katılımcıların materyal kullanım süreçlerinde farklı branştaki öğretmenlerle iş birliği yaptıkları belirlenmiştir.

Katılımcılar özellikle akıllı tahtayla ilgili bir sorun olduğunda, bu sorunu çözmek amacıyla bilgisayar öğretmenlerine danışarak onlarla iş birliği yaptıklarını vurgulamışlardır. Bu durumu Ö2 “*Bilişim öğretmeni akıllı tahtalarla ilgili her türlü işte bize yardımcı oluyor.*” Ö6 “*Bazen slaytları tahtadan açamıyorum. Bilgisayar öğretmenine danışıyorum.*” Ö5 de “*Akıllı tahta bozulunca bilgisayar öğretmenimizden yardım alıyorum. Gelip yapıyor.*” şeklinde dile getirmiştir. Eğitsel olarak iş birliği, öğrenme öğretme süreçlerinde bir sorun çıktığında, bu sorunun çözümüne katkısı olacak kişilerin birlikte hareket etmelerini ve yardımlaşmalarını gerekli kılmaktadır.⁴³ Katılımcılar, akıllı tahtayla ilgili çözemeyecekleri bir sorun olduğunda bilgisayar öğretmenlerinden teknik destek alarak onlarla iş birliği yapmışlardır. Bu durum da katılımcıların akıllı tahta kullanımlarını olumlu etkilemiştir.

Bazı katılımcılar tasarladığı materyalleri geliştirmek için uzmanlık alanlarıyla ilgili fikirlerini almak suretiyle farklı branştan öğretmenlerle fikir alışverişinde bulunarak onlarla iş birliği yapmışlardır. Örneğin

⁴⁰ Doğdu - Arslan, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Eğitim Araç Gereçleri*, 353-354; Yelken, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, 62-63.

⁴¹ Alkan, *Eğitim Ortamları*, 156-158; Doğdu - Arslan, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Eğitim Araç Gereçleri*, 38-39; Rıza, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları*, 69-71.

⁴² Ahmet Koç, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (Haziran 2010), 134-135.

⁴³ Burhan Şener, *Modern Otel İşletmelerinde Yönetim ve Organizasyon* (Ankara: Gazi Kitabevi, 1997), 17; Kürşad Yılmaz - Mustafa Çelik, “Öğretmenler Arasında Mesleki İşbirliğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/2 (24 Nisan 2020), 732.

Ö3 konuyla ilgili şunları dile getirmiştir: *“Hazırladığım Kâbe maketinin görsellik, boyut ve derinliğini doğru yapmak için resim öğretmenleriyle ve teknoloji tasarım öğretmenleriyle iş birliği yaptık...Din kültürü dersiyile ilgili Liselere Giriş Sınavına yönelik bir test kitabı hazırladım. Kitaptaki cümle düşüklüğü, anlatım bozukluğu, yazım yanlışları, dil anlatımı için Türkçe öğretmenine danıştım.”* Benzer şekilde Altıntaş'ın yaptığı araştırmada da DKAB öğretmenlerinin rehber, Türkçe ve sosyal bilgiler öğretmenleriyle iş birliği yaptığı, bu iş birliğinin de öğrencilerin din öğrenmeleri üzerinde olumlu etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁴ Farklı branştan öğretmenler birlikte çalışarak, öğretim materyallerini daha etkili bir şekilde hazırlayabilir, daha kapsamlı bir biçimde değerlendirebilir, farklı yaklaşımlar ve stratejiler geliştirebilir ve öğrencilere daha zengin bir öğrenme deneyimi sunulabilirler. Bunun bir sonucu olarak da okulda örgütsel başarının gerçekleşmesine,⁴⁵ öğrencilerin öğrenmelerini artırmalarına, öğretmenlerin ise etkili bir öğretim yapmalarına ve mesleki açıdan kendilerini geliştirmelerine katkı sağlanabilir.⁴⁶

Diğer katılımcılardan farklı olarak Ö1 ve Ö8 farklı branştaki öğretmenlerle iş birliği yapmamayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Katılımcılar bunun nedenini ise her dersin farklı konuları içerdiğine bağlayarak açıklamıştır. Konuyla ilgili Ö1 *“Her dersin konusu ayrı. Mesela din kültürü dersi ile fen bilgisi dersinin konuları farklı. Bu nedenle her öğretmen kendi materyallerini kullanıyor.”* Ö8 de *“Her öğretmen kendi dersine uygun materyal kullanıyor. Konularımız birbirinden farklı olduğu için birbirimizin işine karışmıyoruz.”* demiştir. Oysaki branşlar arasında konu farklılıkları olsa da öğretim materyalleri açısından branşlar arasında ortak noktalar bulunmakta, bir branşta kullanılan bir öğretim materyali konu kazanıma uygun olarak farklı bir branşta da kullanılabilir.⁴⁷ Örneğin sosyal bilgiler dersinde dünyanın şekli, yer şekilleri, mevsimler gibi konularda kullanılan dünya küresi, DKAB dersinde Allah inancı konusunda evrenin düzenini öğrencilere somut olarak göstermek veya hac konusunda Mekke ve Medine'nin konumu öğrencilere göstermek için de kullanılabilir.

Branşların farklı konu içeriklerine sahip olmaları, öğretim materyalleriyle ilgili öğretmenler arasında iş birliğine engel bir sorun olarak değerlendirilmemelidir. Aksine bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Çünkü öğretmenler iş birliği yaparak materyal paylaşımı yapabilir, birbirlerinin kaynaklarından faydalanabilir veya öğretim kaynaklarını birlikte keşfedebilirler. Bu, zaman ve emek tasarrufu sağlamanın yanı sıra, öğrencilere çeşitlilik ve kalite sunar, öğretmenlerin işini kolaylaştırır ve derse zenginlik katar.⁴⁸ Fakat okullarda yapılan gözlemlerde farklı branştaki öğretmenler arasında öğretim materyalleriyle ilgili bir iş birliğinin olmadığı, her branştaki öğretmenin bireysel hareket ettiği gözlemlenmiştir. Görüşme verilerinde ise öğretmenlerin öğretim materyalleriyle ilgili pasif yardımlaşma şeklinde bir iş birliği yaptıkları belirlenmiştir. Öğretmenler arasında yeterli düzeyde iş birliğinin sağlanamaması da öğrenci başarısının ve okuldaki eğitim süreçlerin verimliliğinin azalmasına neden olabilmektedir.⁴⁹

2.1.4. Okul İdaresi

Okul idaresinin öğretmenlerin öğretim materyallerini temin etmelerine, uygun öğretim ortamlarının hazırlanmasına, imkânlar çerçevesinde okulda materyallerin bırakılacağı bir odanın tahsis edilmesine yardımcı olmaları beklenir.⁵⁰ Ayrıca okul yöneticileri okulda eğitim paydaşları arasında iş birliğinin oluşmasına öncülük ederek okulda “ben” anlayışı yerine “biz” anlayışını geliştirmelidirler.⁵¹

⁴⁴ Altıntaş, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel Bir Araştırma”, 344-346.

⁴⁵ Cerit, “Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri İle İşbirliği Yapma Düzeyleri Arasındaki İlişki”, 640-642.

⁴⁶ Demirtaş, “Okul Kültürü ile Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki”, 10; Yılmaz - Çelik, “Öğretmenler Arasında Mesleki İşbirliğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi”, 732.

⁴⁷ Alkan, *Eğitim Ortamları*, 156-158; Çilenti, *Eğitim Teknolojisi*, 128-131; Halil İbrahim Yalın, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), 97-102.

⁴⁸ Bolat, “Eğitim Örgütlerinde İşbirliği”, 505-512.

⁴⁹ Bakioğlu, “Lider Öğretmen”, 11-19; Yılmaz - Çelik, “Öğretmenler Arasında Mesleki İşbirliğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi”, 732.

⁵⁰ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği* (Ankara: MEB, 2023), 15-16.

⁵¹ Bolat, “Eğitim Örgütlerinde İşbirliği”, 505-512.

Çalışma grubu materyal temin etmek ve uygun öğretim ortamlarının hazırlanması için okul idaresinden yardım alarak onlarla iş birliği içerisine girmiştir. Ders kitabı temin etmek için okul idaresiyle iş birliği yaptığını Ö2 şöyle belirtmiştir: *“Sene başında Seçmeli Temel Dini Bilgiler ders kitapları eksik geldi. Kitapların tedarik edilmesi için idareden yardım istedim.”* Bazı katılımcılar da etkili bir din öğretimi ortamı için öğrencileri somut materyallerden olan gerçek malzemelerle⁵² doğal ortamlarında karşılaştırmak amacıyla resmi işlemlerle ilgili okul idaresinden yardım alarak onlarla iş birliği yapmıştır. Örneğin okul idaresiyle yaptığı iş birliğini Ö6 şöyle örneklendirmiştir: *“Öğrencilere Allah’ın varlığını hissettirmek için onları okulumuzun yanındaki ağaçlık alana götürdüm. Burada öğrencilerin dikkatini ağaçlara, gökyüzüne, güneşe, toprağa, yapraklara, sineklere çektim. Öğrencilere bu güzelliklerin tek başına olamayacağını, bu düzenin bir yaratıcıya ihtiyaç duyduğunu söyledim. Sonra bunların Allah tarafından yaratıldığını vurguladığımda bunun öğrenciler üzerinde müthiş bir etki yaptığını gördüm. Tabii öğrencileri buraya götürmek için öncelikle idareden izin aldım ve bir idareciyi de yanımda götürdüm.”* Ö5 ise şunları söylemiştir: *“Öğrencilerime caminin bölümlerini göstermek için onları camiye götürüyorum. Bunun için idareden izin alıyorum. Bir idareciyi de yanımda götürüyorum. Burada öğrencilere cami, minare, kubbe, şadırvan, mihrap, kürsü gibi şeyleri tek tek gösteriyorum. Öğrencilerin bunları yerinde görmesi onları çok sevindiriyor. Çünkü dokunabiliyor, gerçek olarak görüyorlar.”* Etkili bir öğretim sürecinin tasarlanması amacıyla okul yönetimi, eğitim öğretim faaliyetlerinin iş birliği içerisinde olması için gerekli imkân ve fırsatları sunmalı ve okul paydaşları arasında iş birliğinin sağlanmasına öncülük etmelidir.⁵³

Yapılan gözlemlerde bazı katılımcıların çeşitli materyallerin kullanıldığı etkinlikler için okul idaresinden izin alarak iş birliği yaptıkları tespit edilmiştir. Örneğin Ö4’ün okul bahçesinde Kâbe maketi, renkli karton kâğıtları ve ihram kullanarak öğrencilere hac uygulamasını göstermek ve uygulamak için okul idaresinden izin aldığı gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin okul idaresiyle iş birliği yapması, eğitim sisteminin etkinliğini artırmak ve öğrencilere daha iyi bir eğitim sunmak için önemli bir faktördür.⁵⁴ Materyal kullanımda öğretmen ve okul idaresinin iş birliğiyle okul kaynaklarının ve imkânlarının daha etkin ve verimli bir biçimde kullanımı sağlanabilir.⁵⁵ Çalışma grubu da okul idaresinden izin almak amacıyla iş birliği yaparak öğrencilerin gerçek ortamlarda gerçek yaşam deneyimlerini geçirmelerine fırsat sunmuştur.

2.1.5. Müftülük/DİB

Müftülükler ve/veya DİB, DKAB öğretmenlerinin iş birliği yapacağı kurumlardan biridir.⁵⁶ Öğretmenler, Kur’an-ı Kerim ve meal, elifba cüzü, siyer kitabı, ihram, misvak, broşür vb. çeşitli materyalleri DİB ve/veya müftülüklerden temin edebilir. Akıllı tahtadan Kur’an ve tecvit öğretimi için DİB Kur’an öğretimi portalından yararlanabilir. Veya öğretmenler müftülüklerle iş birliği yaparak öğrencilere cami tanıtımı kapsamında kubbe, minare, kürsü, mihrap, şadırvan, cübbe vb. gerçek malzemelerin tanıtımını da doğal ortamlarında yapabilir.

Bazı katılımcıların öğretim materyalleriyle ilgili müftülüklerle iş birliği yaptıkları belirlenmiştir. Katılımcılar müftülüklerden Kur’an, meal, elifba, siyer kitabı gibi çeşitli yazılı materyalleri temin ederek iş birliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Müftülükle yaptığı iş birliğini Ö3 *“Öğrencilere Kur’an öğretmek için sınıfta ortak bir elifba olsun diye müftülükten elifba istedim. Verdiler.”*, Ö5 *“Okulda Kur’an eksiklerimiz vardı. Müftülükten istemiştik. Bize Kur’an verdiler. Ayrıca dinimi öğreniyorum kitap setleri, elifba da verdiler.”* Ö9 da *“Talebimiz üzerine müftülük bize broşür, ilmi hal, kitap, siyer kitabı, Kur’an verdi.”* şeklinde dile getirmiştir. Ö7 ise DİB ile yaptığı iş birliğini şöyle açıklamıştır: *“2017-2018 eğitim yılında diyanete dilekçe yazmıştım. Bana bu kadar Kur’an, meal, siyer kitabı lazımdır diye. Bana istediğim kadar Kur’an, meal ve siyer kitabı*

⁵² Edgar Dale, *Audio-Visual Methods In Teaching* (The United States Of America: The A Holt-Dryden Book Press, 1959), 42-53; Çilenti, *Eğitim Teknolojisi*, 39-41.

⁵³ Erten Gökçe, “İlköğretimde Okul Aile İş Birliğinin Geliştirilmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/7 (Ocak 2000), 204-206; Bakioğlu, “Lider Öğretmen”, 11-19.

⁵⁴ Demirtaş, “Okul Kültürü ile Öğrenci Başarıları Arasındaki İlişki”, 10-11.

⁵⁵ Cerit, “Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri İle İşbirliği Yapma Düzeyleri Arasındaki İlişki”, 651-652.

⁵⁶ Koç, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri”, 134-135.

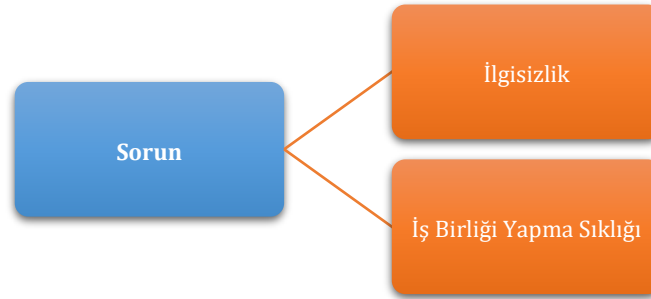
gönderdiler.” Buna göre Ö7 Kur’an, meal ve siyer kitabı gibi bazı materyalleri temin ederek DİB ile iş birliği yapmıştır. DKAB öğretmenlerinden beklenen yeterliklerden biri öğretmenlerin müftülük/DİB ile iş birliği yapmaları olduğundan,⁵⁷ bazı katılımcıların bu yeterliğe sahip oldukları söylenebilir. Fakat öğretmenlerin DİB/müftülükten yalnızca materyal temin etmek amacıyla iş birliği yapmaları, bu yeterliğe kısmen sahip oldukları şeklinde değerlendirilebilir.

Gözlemlerde Ö3 ve Ö4’ün müftülükten temin ettikleri elifba cüzlerini öğrencilere verip bunları Seçmeli Kur’an-ı Kerim derslerinde kullandıkları görülmüştür. Katılımcıların DİB ile iş birliği yaptıklarına dair ise bir bulguya rastlanılamamıştır.

2.2. Öğretmenlerin İş Birliğiyle İlgili Karşılaştığı Sorunlar

Öğretmenlerin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapmaları öğrenme öğretme süreçlerine katkı sağlarken, bu süreçte karşılaşılan sorunlar ise elde edilen verimin düşmesine neden olabilmektedir. Araştırmada çalışma grubunun materyal kullanım süreçlerinde iş birliği konusunda bazı sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Çalışma grubunun karşılaştıkları sorunlarla ilgili ulaşılan alt temalar/kategoriler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 5: İş Birliği Konusunda Karşılaşılan Sorunlar

Şekilde de gösterildiği gibi materyal kullanım süreçlerinde iş birliği noktasında ilgisizlik ve iş birliği yapma sıklığının az olması sorunları tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sorunların materyal kullanım süreçlerine etkisi, ulaşılan alt tema/kategori başlıklarında aşağıda incelenmiştir.

2.2.1. İlgisizlik

Araştırmada öğretmenlerin, okul idaresinin, öğrencilerin ve milli eğitim müdürlüğünün materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapmaya ilgisiz kaldıkları belirlenmiştir. Bu durum ise öğrenme öğretme sürecine olumsuz etkilere neden olmuştur.

Bazı katılımcılar DKAB öğretmenlerinin kendileriyle iş birliği yapmaktan kaçındıklarını belirtmiştir. Örneğin Ö4 okulundaki DKAB öğretmenin kendisiyle iş birliği yapmadığını şöyle açıklamıştır: *“Okulumdaki zümre arkadaşım materyallerini benimle paylaşmıyor. Ben arkadaşımın materyal istiyorum ama kendisi vermiyor. Bana ‘her yiğidin yoğurt yiyişi farklıdır’ diyor...Mesela arkadaşım din kültürü derslerine yönelik bir test kitabı çıkarttı. Bana bir tane vermedi. Kitap çıkarttığının haberini bile vermedi.”* Gözlemlerde de materyal kullanım süreçlerinde öğretmenler arasında iş birliğinin yetersiz olduğu, öğretmenlerin genel olarak bireysel hareket ettikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Özdoğru’nun farklı branştan öğretmenler üzerinde yaptığı bir araştırmada da ilgisizliğin öğretmenler arasında iş birliğinin yapılmasına bir engel olduğu tespit edilmiştir.⁵⁸

Bazı katılımcılar okul idaresinin öğretim materyalleriyle ilgili iş birliğine açık olmadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin Ö6 *“İdareimiz materyal konusunda çok hassas değil. Mesela materyallerimizi bırakacağımız bir odaya ve bazı materyallere ihtiyacımız olduğunu söyledim. Ne yazık ki hiç ilgilenmediler bile.”* demiştir. Gözlemlerde de bazı sınıflarda tebeşir ve silgi olmadığı için öğretmenlerin yazı tahtasını

⁵⁷ Koç, “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri”, 134-135.

⁵⁸ Mehmet Özdoğru, “Öğretmenler Arasındaki İş Birliği: Mevcut Durum, Engeller ve Çözüm Önerileri”, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama* 12/23 (Temmuz 2021), 135-136.

kullanamadıkları, kimi sınıflarda perde olmadığı için güneşin yazı tahtası ve akıllı tahtada yansıma yapması nedeniyle tahtadakilerin net görünmediği ve imkân olmasına rağmen okullarda öğretim materyallerine bir odanın tahsis edilmediği tespit edilmiştir. Okul donanımıyla ilgili olan bu sorunlara okul idaresinin bir çözüm bulması gerekirken⁵⁹ gözlemlerde idarenin bunlarla ilgilenmediği belirlenmiştir. Bu duruma öğretmenlerin öğretim materyallerine karşı ilgisizlikleri, okul idaresiyle iş birliği yapma ve iletişim kurmada yetersiz kalmaları da etkili olmuştur denilebilir. Yapılan bazı araştırmalarda da okul idaresinin DKAB öğretmenleri için öğretim materyallerinin temin edilmesine yardımcı olma ve uygun öğretim ortamlarının hazırlanmasına ilgisiz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁰

Bazı katılımcılar milli eğitim müdürlüğünün iş birliğine açık olmadığını dile getirmiştir. Örneğin Ö7 milli eğitim müdürlüğüyle iş birliği yapma konusundaki endişesini şöyle dile getirmiştir: *“‘Milli eğitim müdürlüğüne gidip ‘bana şu şu materyaller lazım, yardımcı olun’ diyebilmeliyim, ama diyemiyorum. Gitsem acaba neyle karşılaşacağım, olumlu karşılanacak mıyım, yoksa ‘hocam kendi başınızın çaresine bakın’ mı diyecekler bilemiyorum. O yüzden rahat gidip kapılarını çalamıyoruz.”* Milli eğitim müdürlüklerinin öğretmenlerin ihtiyaç duydukları materyalleri temin etmelerine ve uygun öğretim ortamlarının hazırlanmasına yardımcı olmaları gerekir.⁶¹ Fakat gözlemlerde milli eğitim müdürlüğünün okullara ders kitabı göndermenin dışında öğretim materyalleriyle ilgili bir yardımda bulunduğu tespit edilememiştir. Bununla birlikte okul idaresi ve öğretmenlerin de bu konuda milli eğitim müdürlüğünden bir talepte bulunmadıkları, milli eğitim müdürlüğüyle iş birliği yapmadıkları gözlemlenmiştir.

Bazı katılımcılar da öğrencilerin iş birliği yapmaya ilgisiz kaldıklarını vurgulamıştır. Örneğin konuyla ilgili olarak Ö5: *“Öğrenciler istediğimiz malzemeleri, bazen de ders kitabını bile getirmiyorlar, ilgisizler.”* Ö2: *“Tahtaya yazı yazdığımda öğrenciler dışarıyı izlemekle, kitaplarını çizmekle veya aralarında konuşmakla uğraşiyor.”* demiştir. Gözlemlerde de öğrencilerin öğretim materyallerine ilgisiz kaldıkları görülmüştür. Katılımcılar derslerde sıklıkla kullandıkları yazı tahtası, ders kitabı ve akıllı tahta gibi materyalleri kullanırken öğrencileri aktifleştirmemişlerdir. Bu durum da öğrencilerin materyallere ilgisiz kalmalarına, dikkatlerinin dağılmasına, gürültü, ders dışı uğraş, yerinden kalkma gibi sınıf yönetimi konusunda çeşitli sorunlara neden olmuştur.⁶² DKAB öğretmenleriyle yapılan kimi araştırmalarda da öğrencilerin öğretim materyallerine ilgisiz kaldıkları bulgusu,⁶³ bu araştırma bulgusuyla uyusmaktadır.

İş birliğine karşı ilgisizliğin nedeni eğitim paydaşlarının iş birliğinin eğitsel değerini yeterince anlayamadıklarına bağlanabilir.⁶⁴ Okul içerisinde iş birliğine karşı olan ilgisizlik ise öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz açıdan etkilemektedir.⁶⁵ Bu çerçevede eğitim paydaşları arasında iş birliğinin geliştirilmesi için iş birliğinin önemine yönelik hizmet içi eğitimlerin yapılması önem arz etmektedir.

2.2.2. İş Birliği Yapma Sıklığı

Çalışma grubunun öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapma sıklığının az olduğu belirlenmiştir. Bu sorun katılımcıların görüşlerine farklı şekilde yansımıştır. Ö5 *“Genellikle az iş birliği yapıyorum. O da ihtiyaç duyduğumda.”* Ö6 *“Öğretim işime genellikle kimseyi karıştırmam. Kendi işimi kendim yaparım.”* Ö8 ise *“Doğrusu çok iş birliği yaptığımı söyleyemem.”* ifadeleriyle iş birliği yapma sıklığının az olduğunu açıklamıştır. Gözlemlerde de katılımcıların iş birliği yapma sıklıklarının az olduğu tespit

⁵⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri*, 221-236.

⁶⁰ Müslüm Yalçı, *Dkab ve Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Akıllı Tahta Kullanma Becerileri (Diyarbakır Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38; Recep Uçar, *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarının Uygulanmasındaki Problemler* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 55-57.

⁶¹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Millî Eğitim Bakanlığı İl ve İlçe Millî Eğitim Müdürlükleri Yönetmeliği* (Ankara: MEB, 2012), 6-8.

⁶² Kenan Okan, *Eğitim Teknolojisi (Eğitim Araçlarından Yararlanma)* (Ankara: Gül Yayın Evim, 1979), 64; Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1986), 100-104.

⁶³ Uçar, *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarının Uygulanmasındaki Problemler*, 55-56; Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin DKAB Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama ve Kullanma Durumu*, 142-145.

⁶⁴ Altıntaş, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel Bir Araştırma”, 350.

⁶⁵ Bakioglu, “Lider Öğretmen”, 11-19; Demirtaş, “Okul Kültürü ile Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki”, 11.

edilmiştir. Buna göre okullarda yapılan toplam 48 ders saatinde Ö2 ve Ö9'un materyal temin ederek DKAB öğretmenleriyle, Ö7 ve Ö8'in de öğrencilerle, Ö4 ve Ö7'nin izin alarak okul idaresiyle ve Ö1 ve Ö8'in materyal paylaşımında bulunarak DKAB öğretmeniyle birer ders saatinde iş birliği yaptığı gözlemlenmiştir. Bu bulguya paralel olarak DKAB⁶⁶ ve farklı branştan öğretmenler⁶⁷ üzerinde yapılan araştırmalarda da öğretmenlerin yaptıkları iş birliğinin az olduğu ve bu konuda yetersiz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Bazı katılımcılar iş birliği yapma sıklığının az olmasını okul tecrübelerine dayandırarak açıklamıştır. Örneğin Ö5 “*Öğretmenliğe ilk başladığımda öğretmenlere dersi nasıl daha etkili anlatacağımı, hangi materyalleri kullanırsam dersi daha güzel işleyeceğimi sorardım. Ama artık tecrübe kazandım, buna artık ihtiyacım olmuyor.*” Ö6 ise “*On yıldan fazladır öğretmenim. Tecrübelerim bana yol gösterici olduğu için çok da iş birliği yapma ihtiyacı duymuyorum diyebilirim.*” demiştir. Görüşme verilerinden katılımcıların mesleki kıdemlerinin artmasıyla iş birliği yapmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Oysaki mesleki kıdemi fark etmeksizin etkili bir din öğretimi için DKAB öğretmenlerinin bilgi, tecrübe ve öğretim materyalleriyle ilgili meslektaşlarıyla, farklı kişi ve kurumlarla iş birliği yapmaları gerekir.⁶⁸ Bu nedenle öğretmenlerin mesleki kıdemlerinin artması iş birliği yapmaya bir engel değil, mesleki tecrübe paylaşımı açısından bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Özdoğru, farklı branştan öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmada öğretmenlerin iş birliği yapma sıklıklarının az olmasını bazı nedenlere dayandırmıştır. Buna göre öğretmenler, olumsuz kişilik özellikleri (güvensizlik, hırs, bencillik gibi), iletişimsizlik, gruplaşma, mesleki rekabet, resmi prosedürün bireyselliği öngörmesi, iş birliğinin öğretmenler arasında yetersizlik şeklinde algılanması, kuşaklararası çatışma, zorlu çalışma koşulları ve kültürdeki değişim nedeniyle az sıklıkta iş birliği yapmaktadırlar.⁶⁹

Sonuç

DKAB öğretmenlerinin öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapma durumlarını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada iki ana temaya ulaşılmıştır. Bunlar, öğretmenlerin iş birliği yaptığı kişiler/kurumlar ve karşılaşılan sorunlardır.

Araştırmada, çalışma grubunun materyal kullanım süreçlerinde DKAB öğretmenleri, öğrenciler, farklı branştaki öğretmenler, okul idaresi, müftülük ve DİB ile iş birliği yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim sürecinin birçok paydaşı bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, milli eğitim müdürlüğü, öğrenci velileri, okulun diğer personeli, sivil toplum kuruluşları, valilik, kaymakamlık, belediye, üniversite vb. kişi ve kurumlar eğitim paydaşları arasında yer almaktadır. Buna göre çalışma grubunun eğitim paydaşlarından az kişi ve kurumla iş birliği yaptığı söylenebilir. Benzer şekilde DKAB öğretmenleri⁷⁰ ve farklı branştan öğretmenler üzerinde yapılan araştırmalarda da öğretmenlerin az sayıda kişi ve/veya kurumla iş birliği yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.⁷¹ Bu durumun nedeni, öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgi, ilgi ve beceriye sahip olmamaları olabilir.⁷² Bu kapsamda DKAB öğretmenlerinin materyal kullanım süreçlerinde iş birliği yapmanın gerekliliğine yönelik eğitimlere ihtiyaç duydukları söylenebilir.

Çalışma grubunun öğretim materyalleriyle ilgili iş birliği yaptığı kişilerin özellikle okulun iç paydaşları olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda katılımcıların çoğunlukla okul iç paydaşlarından olan öğretmenler, öğrenciler ve okul idaresiyle iş birliği yaptığı belirlenmiştir. Katılımcılardan sadece az bir

⁶⁶ Safınaz Asrı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlikleri (Göller Bölgesi Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 69; Altıntaş, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel Bir Araştırma”, 344-346.

⁶⁷ Yılmaz - Çelik, “Öğretmenler Arasında Mesleki İşbirliğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi”, 733; Özdoğru, “Öğretmenler Arasındaki İş Birliği: Mevcut Durum, Engeller ve Çözüm Önerileri”, 133-134.

⁶⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri*, 221-236.

⁶⁹ Özdoğru, “Öğretmenler Arasındaki İş Birliği: Mevcut Durum, Engeller ve Çözüm Önerileri”, 135-136.

⁷⁰ Altıntaş, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel Bir Araştırma”, 343-349.

⁷¹ Özdoğru, “Öğretmenler Arasındaki İş Birliği: Mevcut Durum, Engeller ve Çözüm Önerileri”, 134.

⁷² Tuncay Ceylan - Eyup Şimşek, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Materyali Kullanım Süreçlerinde Karşılaştıkları Sorunlar”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 283.

kısının okulun dış paydaşlarından müftülük ve DİB ile iş birliği yaptığı neticesine ulaşılmıştır. Çalışma grubunun okulun dış paydaşlarına nispeten okulun iç paydaşlarıyla daha çok iş birliği yapması, katılımcıların bu konuda gerekli çabayı sarf etmedikleriyle ilişkilendirilebilir. Çünkü öğretmenlerin okulun dış paydaşlarıyla iş birliği yapması belli bir zaman, emek ve maliyeti gerekli kılmaktadır. Fakat okulun iç paydaşlarına erişim kolay olup bunlarla iş birliği yapmak için emek, maliyet ve zaman harcamaya pek gerek duyulmamaktadır.⁷³ Bu durum öğretmenlere iş birliği konusunda kolaylık sağlasa da yapılan iş birliği okulun iç paydaşlarıyla sınırlandırıldığı için bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Çünkü öğretmenler okul dışındaki farklı kişi, kurum ve kuruluşlarla da iş birliği yaparak çeşitli öğretim materyallerini temin edebilir, geliştirebilir ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak eğitimler alabilirler.⁷⁴

Çalışma grubu DKAB öğretmenleri, öğrenciler, okul idaresi, müftülük ve DİB ile özellikle materyal temin etmek amacıyla iş birliği yapmıştır. Çalışma grubunun özellikle öğretim materyallerini temin etmek amacıyla iş birliği yapması, onların materyal kullanım anlayışlarıyla ilişkilendirilebilir. Katılımcılar kendi materyallerini tasarlayıp geliştirmekten çok, genellikle hazır öğretim materyallerini kullanmışlardır. Bu nedenle katılımcılar, hazır öğretim materyallerini başka kişilerden veya kurumlardan temin etmek amacıyla onlarla iş birliği yapmak durumunda kalmışlardır. Bu bulgu literatürdeki araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. DKAB öğretmenleri üzerinde yapılan çeşitli araştırmalarda da öğretmenlerin çoğunlukla hazır öğretim materyallerini kullandıkları, bu nedenle kullandıkları materyalleri internetten, öğrencilerden veya öğretmenlerden temin ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁵ Öğretmenlerin çoğunlukla hazır öğretim materyallerini kullanmalarının nedeni ise onların materyal konusunda yeterli ilgi, bilgi ve beceriye sahip olmadıklarıyla⁷⁶ ya da temin edilmesi zaman, maliyet ve emek gerektirmeyen akıllı tahta, yazı tahtası, ders kitabı gibi okul içi kaynaklarını kullanmalarıyla açıklanabilir.

Bazı katılımcılar da öğretim materyalleriyle ilgili meslektaşlarıyla bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla, bazı katılımcılar ise okul idaresinden izin almak amacıyla iş birliği yapmıştır. Materyal temin etmek, bilgi alışverişinde bulunmak ve izin almak materyal kullanım sürecinin ilk basamağı olan hazırlık sürecinde yapılan faaliyetlerdir. Buna göre çalışma grubunun öğretim materyalleriyle ilgili yaptığı iş birliğinin bu basamakla sınırlı kaldığı söylenebilir. Bu durum ise öğretmenlerin öğretim materyallerini etkili kullanma konusunda iyi yetişmediklerine işaret etmektedir.⁷⁷ Çünkü öğretim materyallerinin kullanımı, materyal tasarlama, geliştirme ve kullanma basamaklarının sistematik bir sonucudur. Öğretmenlerden bu basamakların her birinde farklı kişi ve kurumlarla iş birliği yaparak etkili bir öğretim ortamı tasarlamaları beklenir.⁷⁸

Materyal kullanım süreçlerinde iş birliğiyle ilgili iki sorun tespit edilmiştir: ilgisizlik ve iş birliği yapma sıklığı. Araştırmada öğretmen, öğrenci, okul idaresi ve milli eğitim müdürlüğünün öğretim materyalleriyle ilgili iş birliği yapmaya ilgisiz kaldıkları, iş birliğine açık olmadıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde yapılan araştırmalarda da öğretmenlerin eğitim paydaşlarıyla iş birliğine açık olmadıklarına işaret edilerek öğretmenlere iş birliği ve takım çalışması konusunda seminer ve kursların verilmesi gerektiği önerilmiştir.⁷⁹ Öğretmenlerin iş birliği yapmada yetersiz kalması bu durumu tetiklemiş olmalıdır. Çünkü öğretmenlerden meslektaşlarıyla, okul idaresiyle, öğrencilerle, velilerle ve okul dışındaki kurumlarla iş birliği yaparak eğitim paydaşları arasında iş birliğinin yapılmasına öncülük etmesi beklenir.⁸⁰ Buna göre

⁷³ Okan, *Eğitim Teknolojisi*, 28-31.

⁷⁴ Cevat Alkan - Haydar Taymaz, *Öğretmeyi Öğretmek* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1987), 52.

⁷⁵ Güneş, "DKAB Dersinde Teknolojik Materyal Kullanımı ve DKAB Öğretmenlerinin Teknolojik Materyal Kullanma Eğilimleri (Gaziantep İli Örneği)", 498; Mehmet Korkmaz, "Din Dersi Öğretmenlerinin Bir Öğretim Materyali Olarak Filmleri Kullanma Durumları", *Bilimname* 2017/33 (Mayıs 2017), 48-49; Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin DKAB Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama ve Kullanma Durumu*, 139.

⁷⁶ Aydın, *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları*, 92-95.

⁷⁷ Çilenti, *Eğitim Teknolojisi*, 75.

⁷⁸ Alkan, *Eğitim Teknolojisi*, 150; Rıza, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları*, 65.

⁷⁹ Bakioğlu, "Lider Öğretmen", 11-19; Gökçe, "İlköğretimde Okul Aile İş Birliğinin Geliştirilmesi", 206-209; Harun Yılmaz - Hüseyin Kocasarıç, "Hizmetiçi Öğretmen Eğitiminde Yeni Bir Yaklaşım: Yenilikçi Öğretmenler Programı ve Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/3 (Ağustos 2010), 60-62.

⁸⁰ Yılmaz - Çelik, "Öğretmenler Arasında Mesleki İşbirliğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi", 732.

çalışma grubunun az kişi ve kurumla iş birliği yapması, yapılan iş birliğinin ise planlı, sistemli ve etkin olmaması eğitim paydaşları arasında yeterli düzeyde iş birliğinin yapılamamasına ve iş birliğinin ilgi görmemesine neden olduğu düşünülmektedir.

Çalışma grubunun öğretim materyalleriyle ilgili iş birliği yapma sıklığının az olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların öğretim materyalleriyle ilgili yaptığı iş birliği, temin edilmek istenen öğretim materyallerinin alınması ve yapılan etkinliklerin süresiyle sınırlı kalmıştır. Yapılan bazı araştırmalarda da öğretmenlerin eğitim süreçlerinde iş birliği yapmada yetersiz kaldıkları ve az sıklıkta iş birliği yaptıkları sonucuna ulaşılması,⁸¹ bu çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Öğretmenlerin öğretim materyalleriyle ilgili iş birliği yapma sıklığının az olması onların sahip oldukları eğitim anlayışıyla açıklanabilir.⁸² Buna göre çalışma grubu, öğretmen takrirlerine dayalı öğretmen merkezli bir eğitim anlayışına sahip olduklarından derslerini genellikle kendi anlatımlarıyla geçirmiş, akıllı tahta, yazı tahtası, ders kitabı gibi az sayıda ve çeşitte öğretim materyalini kendileri kullanmış ve bu konuda bireysel hareket etmişlerdir.

Çalışma grubunun sadece materyallerin hazırlanması sürecine yönelik, az sayıda kişi ve kurumla az sıklıkta iş birliği yapması ve eğitim paydaşları arasında iş birliğine yönelik ilgisizliğin nedeni katılımcıların bu konudaki bilgi ve beceri eksikliğinden kaynaklanmaktadır.⁸³ Katılımcılar iş birliği konusundaki bilgi ve beceri eksikliklerinden dolayı iş birliği yaptıklarında bunu profesyonelce yapamamışlardır. Bu durumun da materyal kullanım süreçlerinde iş birliğinden beklenen yararların yeterli düzeyde gerçekleşmemesine neden olduğu söylenebilir.

Öğretim materyallerinin kullanım süreçlerinde etkili bir iş birliğinin yapılması için bazı öneriler geliştirilebilir. Bu önerileri şöyle sıralamak mümkündür:

- Öğretim materyallerini kullanım süreçlerinde iş birliği yapmanın önemi ve gerekliliği konusunda öğretmenlere hizmet içi eğitimler alan uzmanları tarafından verilmeli.
- Okulda iş birliği kültürünün oluşması için mevzuatta öğretmenlerin bireysel sorumlulukları yerine kolektif sorumluluğu önceleyen düzenlemeler yapılmalı.
- Araştırmacılar, öğrenciler, farklı branştaki öğretmenler, okul idaresi, öğrenci velileri, milli eğitim müdürlüğü, DİB, müftülük, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları gibi eğitim paydaşlarının DKAB öğretmenleriyle iş birliği yapma konusundaki görüş ve uygulamalarını araştırmalı. Araştırmacılar, ulaştıkları sonuçları ise bu araştırma bulguları ile karşılaştırarak konuyla ilgili ortak sorunları ortaya koymalı.

Beyanname

1. Finans/Teşvik: Yazarlar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedirler.

2. Çıkar Çatışması: Yazarlar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

3. Etik Beyan: Yazarlar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedirler. Araştırma için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığından 27.10.2021 tarihli, E.88656144-000- 2100291655 sayılı, 16 nolu oturumda 190 nolu karar ile etik izni alınmıştır.

4. Yazar Katkısı: Çalışma tasarımı, veri analizi ve makale yazımı iki yazar birlikteliğinde, verilerin toplanması ve makale gönderimi ise sorumlu yazar tarafından yapılmıştır.

⁸¹ Demirtaş, "Okul Kültürü İle Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki", 8-11; Necla Köksal, "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerinin Öğretmen, Müdür ve Bakanlık Yetkilileri Tarafından Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/23 (Ocak 2008), 40-44; Özdoğru, "Öğretmenler Arasındaki İş Birliği: Mevcut Durum, Engeller ve Çözüm Önerileri", 137-138.

⁸² Bakioğlu, "Lider Öğretmen", 11-19.

⁸³ Ceylan - Şimşek, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Materyali Kullanım Süreçlerinde Karşılaştıkları Sorunlar", 283.

Kaynakça

- Alkan, Cevat – Taymaz, Haydar. *Öğretmeyi Öğretmek*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1987.
- Alkan, Cevat. *Eğitim Ortamları (Kavramlar Süreçler Araçlar Gereçler Planlama Organizasyon Yönetim Kullanma)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979.
- Alkan, Cevat. *Eğitim Teknolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 7. Basım, 2005.
- Altıntaş, Muhammed Esat. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel Bir Araştırma". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (30 Aralık 2016), 339-352.
- Asrı, Safinaz. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlikleri (Göller Bölgesi Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Aydın, M. Şevki. *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 4. Basım, 2009.
- Bakioğlu, Ayşen. "Lider Öğretmen". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 10/10 (30 Ekim 1998), 11-19.
- Bilgin, Beyza - Selçuk, Mualla. *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Gün Yayıncılık, 3. Basım, 1997.
- Binbaşıoğlu, Cavit. *Öğretim Metodu ve Uygulama*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1974.
- Bolat, Salih. "Eğitim Örgütlerinde İşbirliği". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 8/8 (1 Eylül 1996), 505-512.
- Büyükkaragöz, Savaş - Çivi, Cuma. *Genel Öğretim Metotları Öğretimde Planlama Uygulama*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 10. Basım, 1999.
- Cerit, Yusuf. "Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri İle İşbirliği Yapma Düzeyleri Arasındaki İlişki". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22/2 (01 Ağustos 2009), 637-657.
- Ceylan, Tuncay - Şimşek, Eyüp. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Materyali Kullanım Süreçlerinde Karşılaştıkları Sorunlar". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2023), 255-287.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. ed. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap Yayınlar, 3. Basım, 2017.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. ed. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 4. Basım, 2018.
- Çilenti, Kamuran. *Eğitim Teknolojisi (Kavramlar Araç ve Yöntemler Merkezler)*. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1979.
- Dale, Edgar. *Audio-Visual Methods In Teaching*. The United States Of America: The A Holt-Dryden Book Press, 1959.
- Demir, Rıdvan. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Derslerde Araç-Gereç Kullanma Bilgi ve Alışkanlıkları (Adana Örneği)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Demirtaş, Zülfü. "Okul Kültürü ile Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki". *Eğitim ve Bilim* 35/158 (26 Ekim 2010), 1-13.
- Doğdu, Süleyman - Arslan, Zülfikar. *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Eğitim Araç Gereçleri*. Ankara: Tek Işık Baskı, 1993.
- Erdem, Eda. *Program Geliştirmede Yapılandırıcılık Yaklaşımı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Gökçe, Erten. "İlköğretimde Okul Aile İş Birliğinin Geliştirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/7 (31 Ocak 2000), 204-209.
- Güneş, Adem. "DKAB Dersinde Teknolojik Materyal Kullanımı ve DKAB Öğretmenlerinin Teknolojik Materyal Kullanma Eğilimleri (Gaziantep İli Örneği)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (15 Haziran 2012), 479-506.
- Güneş, Adem. *Din Öğretimi Materyalleri*. İstanbul: Dem Yayınları, 4. Basım, 2019.
- ISTE, International Society for Technology in Education. "Standards Teachers". Erişim 19 Aralık 2022. <https://www.iste.org/standards/iste-standards-for-teachers>
- Koç, Ahmet. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretme-Öğrenme Sürecine İlişkin Yeterlikleri". *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*. ed. Recep Kaymakcan vd. 523-552. İstanbul: Dem Yayınları, 2011.
- Koç, Ahmet. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri". *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (Haziran 2010), 107-149.
- Korkmaz, Mehmet. "Din Dersi Öğretmenlerinin Bir Öğretim Materyali Olarak Filmleri Kullanma Durumları". *Bilimname* 2017/33 (29 Mayıs 2017), 35-66.
- Korkmaz, Mehmet. *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Köksal, Necla. "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerinin Öğretmen, Müdür ve Bakanlık Yetkilileri Tarafından Değerlendirilmesi". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/23 (1 Ocak 2008), 36-46.

- Kumar, Ranjit. *Araştırma Yöntemleri*. ed. Ömay Çokluk. Ankara: Edge Akademi Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, 1986.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri*. Ankara: MEB, 2008. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/06160735_12-YYretmen_Yeterlikleri_KitabY_din_kYltYrY_ve_ahlak_bilgisi_YYretmeni_Yzel_alan_yeterlikleri_ilkYYretim_parYa_15.pdf
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. *Milli Eğitim Bakanlığı İl ve İlçe Millî Eğitim Müdürlükleri Yönetmeliği*. Ankara: MEB, 2012. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16774&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. *Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*. Ankara: MEB, 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Okan, Kenan. *Eğitim Teknolojisi (Eğitim Araçlarından Yararlanma)*. Ankara: Gül Yayın Evim, 1979.
- Özdemir, Mustafa. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin DKAB Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama ve Kullanma Durumu*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Özdemir, Şuayip. "Ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Öğretmenlerin Yardımcı Ders Araç ve Gereçleri Kullanma Durumu". *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri Sempozyumu*. ed. Ali Toksarı. 166-188. Ankara: T.D.V. Yayın Matbaacılık, 1998.
- Özdoğan, Mehmet. "Öğretmenler Arasındaki İş Birliği: Mevcut Durum, Engeller ve Çözüm Önerileri". *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama* 12/23 ((31 Temmuz 2021), 125-147.
- Rıza, Enver Tahir. *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları*. İzmir: Anadolu Matbaası, 4. Basım, 1997.
- Seferoğlu, Süleyman Sadi. *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 6. Basım, 2011.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 22. Basım, 2012.
- Smaldino, Sharon E. vd. *Eğitim Teknolojileri ve Öğrenme Araçları*. çev. Asım Arı. Konya: Eğitim Yayınevi, 2015.
- Şener, Burhan. *Modern Otel İşletmelerinde Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Gazi Kitabevi, 1997.
- Şimşek, Nazmi. *Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2. Basım, 2002.
- Türk Dil Kurumu Sözlük*. Erişim 19 Aralık 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Uçar, Recep. *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarının Uygulanmasındaki Problemler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Uşun, Salih. *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı-Tasarım-Seçim-Geliştirme-Kullanım-Yöntem-Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Wittihe, Walter A. – Schuller, Charles F. *Görsel-İşitsel Araçlar*. çev. İlhan Özdi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Yalçı, Müslüm. *Dkab ve Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Akıllı Tahta Kullanma Becerileri (Diyarbakır Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yalın, Halil İbrahim. *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 8. Basım, 2003.
- Yaşlı, Muhammed Emin. *Ortaöğretim Kurumları 9. ve 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Nitelikli Materyal ve Verimliliğe Olan Etkisi (Konya İl Merkezi Örneği)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yelken, Tuğba Yanpar. *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Anı Yayınları, 11. Basım, 2012.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Basım, 2008.
- Yılmaz, Harun - Kocasarac, Hüseyin. "Hizmetçi Öğretmen Eğitiminde Yeni Bir Yaklaşım: Yenilikçi Öğretmenler Programı ve Değerlendirmesi". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/3 (1 Ağustos 2010), 51-64.
- Yılmaz, Kürşad - Çelik, Mustafa. "Öğretmenler Arasında Mesleki İşbirliğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/2 (24 Nisan 2020), 731-740.
- Yurdakul, Bünyamin. "Yapılandırıcılık". *Eğitimde Yeni Yönelimler*. ed. Özcan Demirel. 39-65. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 4. Basım, 2010.